

ÚJFALUSI TAMÁS

A délszláv háborúk leírása és elemzése a hazai és nemzetközi irodalmakban**(az elméleti megközelítések és értékelések azonosságai és különösségei, ezek alapjai, lehetséges okai)****"The description and analysis of the balkan wars in the domestic and international literature****(the basis of possible reasons based on the similarities and differences of the theoretical approaches and assessments.)"****Absztrakt**

Az egykori titói Jugoszlávia nem csak egy többnemzetiségű állam, hanem Európa szívében elterülő, szomszédos országaihoz viszonyítva kimagaslóan erős katonai és gazdasági hatalom is volt. Tanulmányozására nem csak a keletkezésének és a második világháború után hihetetlenül gyors fellendülésének körülményei adnak okot, hanem annak úgyszintén relatív gyors és véres szétválása is. Ahhoz, hogy az egykori ország keletkezését és bukását mélyebben megérthessük, nem elég annak rövid¹ történelmét, hanem az egész Balkán és kelet-közép-európa régióját az egykori „egységes” szláv törzsek betelepedésétől napjainkig tanulmányozni.

Annak érdekében, hogy a témával kapcsolatban reális és hiteles információt gyűjthessünk, több arról szóló tanulmányt és könyvet kell feldolgoznunk. Természetesen nem elég csak egy nagy halom információt felhalmoznunk, azok feldolgozása, megsűrése és összehasonlítása egyaránt fontos az új megjegyzések és következtetések levonásához. Éppen ezért ez a publikáció a délszláv háborúkról megjelent különböző irodalmak eltérő és hasonló aspektusaira világít rá. Az objektivitás érdekében nem csak a szerb, horvát, szlovén, bosnyák vagy bármely másik nemzetközi irodalmak egy csoportját fogom megvizsgálni, hanem a különböző oldalakon álló (illetve a „pártatlan” országok) nemzetek irodalmainak hasonlóságát és eltéréseit is analizálok. A publikáció hosszának korlátai végett, most csak egyes szerb, horvát, magyar, illetve angolszász irodalmakat vizsgálok.

¹ A Titói Jugoszlávia 1945 és 1992 között létezett, mint állam.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

Abstract

The once-great Yugoslavia of Tito was not only a multinational country, but also such a country in the heart of Europe, which held considerable military and economic power. Not only is it worth researching the birth of Yugoslavia and its position after WWII – the unbelievably fast growth in particular – but especially, Yugoslavia’s rapid and bloody fall that followed shortly after its prosperity. In order to be able to understand the rise and fall of a great country such as Yugoslavia, it is not enough to study its short history. It is essential to study closely the whole Balkan and East-Central Europe region, from when the then-unified Slavic tribes populated it, until present days.

In order to be able to gather accurate and reliable information about the topic, a great amount of books, publications and scientific papers should be reviewed. Naturally, it is not enough to discover a big piece of information only; it is equally crucial to filter, process, and compare all the gathered information in order to be able to draw new conclusions and deliver new remarks. Due to this, the publication focuses and examines the aspects of the South Slavic wars based on various academic sources. In order to be correct, not only one group of Serbian, Croatian, Slovenian, Bosnian or any other international literature will be researched, but also other nations’ literature (those who weren’t “allies”), its similarities and differences.

Due to the length limitations below, Serbian, Croatian, Hungarian as well as English literature is compared.

A KONFLIKTUS MEGNEVEZÉSE

Kutatásaim során az egyes irodalmak között a legelső és egyben meglehetősen feltűnő, valamint merőben eltérő különbségek, a címeik és maga a konfliktus elnevezése volt, mivel az első dolog, amit az olvasó egy adott irodalomban meglát, az a címe. Különösen fontosnak tartom azok pontos és egyértelmű meghatározását, valamint az adott események elnevezésének pontos definiálását. Sajnos Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatban ez nem minden esetben egyértelmű, amit a különböző művek címei és az azonos konfliktus különböző megnevezései is alátámasztanak.

SZERB IRODALMAKBAN

Az általam megvizsgált és felhasznált legtöbb szerb irodalomban, általában mellőzik az 1992–1995 közötti délszláv konfliktusok megnevezésénél a polgárháború szó használatát, leginkább magát az egykori ország széthullását, vagyis egészen pontosan Jugoszlávia széthullását használják a történet megnevezésére. Borislav Jovic: „Miért hallgatnék” című könyvében is a konfliktus leírásához leggyakrabban Jugoszlávia szétesése kifejezést használja (Jovic, 2014). Ugyancsak a könyvét népszerűsítő „Kurir” online folyóirat cikkében

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

is szóról-szóra úgy fogalmaztak az újságírók, hogy a könyv „Jugoszlávia széteséséről” szól, mellőzve a délszláv háborút vagy a jugoszláv polgárháborút kifejezéseket (Agencija Beta, 2014). Egy másik szerb nemzetiségű, de Boszniában, a Szerb Köztársaságban élő volt politikus és író, Biljána Plávšity több könyvében is, amennyire csak lehet, mellőzi a történetek pontos definiálását, és leggyakrabban a háborút szót alkalmazza az események megjelölésére. „Tanúk” című könyveiben is több helyen használta a háborút szót anélkül, hogy pontosan meghatározta volna, hogy azok a jugoszláv polgárháborúra, a horvátok honvédő háborújára vagy netán a szerbek területszerzésének törekvéseire irányuló háborúra vonatkoznának (Plavšic 2005, 51). Ugyanakkor meg kell említenem Szlavojub Gyukics író és újságíró is, aki „A Milosevics klán” című könyvében nagyon pontosan és alaposan leírta a Szlobodán Milosevics által vezetett politikát és az eseményeket a délszláv háborúkról, és csakúgy, mint a már említett írók, ő sem bonyolódott bele a háborút pontos meghatározásába, csak és kizárólag háborúként emlegette a konfliktust (Gyukics 1997, 153).

HORVÁT IRODALMAKBAN

Ellentétben a szerb nemzetiségű történészekkel és írókkal, a horvát kollégáik már sokkal pontosabban és személyesebben nyilatkoznak a történetekről. Ők nem egyszerűen háborúnak nevezték, hanem honvédő háborúnak. Az elnevezés már önmagában is arra utal, hogy a kiválást és az azt követő háborút a horvátok sokkal nehezebben élték meg és jóval személyesebben érintette őket, mint a szerbeket. Mielőtt még úgy gondolnánk, hogy a honvédő háborút kifejezés egy száz százalékosan horvát „véd jel”, ami magát a horvát nép hősiességét, bátorságát és kitartását a szerb agresszorral szemben jelképezi, emlékeznünk kell, hogy ez nem teljesen igaz. A történelem során ezt a kifejezést, már más országok történészei, mint például az orosz (egész pontosan a szovjet) történészek is alkalmazták.² Mindkét esetben a honvédő háborút, mint kifejezést, agresszor elleni küzdelmet jelentett, azzal a különbséggel, hogy a szovjetek esetén egy világháborúról, ahol több nemzet, ország állt össze a Szovjetunió ellen (A Nagy Honvédő Háború, 1972), míg a horvátok esetében egy ország tragikus széthullásáról szól. Kutatásaim során legelőször ezzel a kifejezéssel a horvát Katonapszichológia (Katonapszichológia 2007, 9) könyv előszavában találkoztam, ami először arra a következtetésre utalt, hogy az egykori tagnemzetek közül talán a horvátokat érintette a legtragikusabban a háború, de tovább tanulmányozva az eseményeket a többi nemzet oldaláról, be kellett látnom, hogy ez csak egy enyhe túlzás volt. A délszláv háborúban részt vett nemzetek közül a horvátok kimagaslóan foglalkoztak és foglalkoznak a tragikus eseménnyel, amit a témával foglalkozó 2009-es őszi „Zbrika knjiga o domovinskom ratu nacionalne i sveučilne knjiznice u zagrebu” című könyv katalógusuk is bizonyít. A katalógus egyik érdekessége, hogy már a címe is a honvédő háborúról szól: „A zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtár a honvédő háborúról szóló könyveinek gyűjteménye”. A katalógus másik érdekessége, hogy a számos felsorolt horvát és egyéb nemzetek

² Nagy Honvédő Háború (oroszul: (Великая отечественная война)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

által horvát és más nyelveken megírt irodalmak közül, nem találunk szerb íróktól származó műveket. Annak ellenére, hogy a legtöbb horvát író a művei címében mellőzi a konfliktus pontos megnevezését, fellelhetőek olyan írók is, mint például Bilicic Bartol, aki külön hangsúlyt fektetett arra, hogy a háborút a „Narodna zastita Siska u Domovinskom ratu: 1991–1992”³ című művében pontosan megnevezze. Mindamellett, hogy a horvát írók és történészek előszeretettel használják a honvédő háború kifejezést az 1991–1995 közötti délszláv háborúkra, ez a megfogalmazás nem teljesen pontos, mivel a háború nemcsak a horvátokról és a szerbekről szól, hanem a többi volt Jugoszláviában élő nemzetéről is. Éppen ezért, kizárólag a horvát irodalmakban találkozhatunk ezzel a kifejezéssel.

ANGOLSZÁSZ IRODALMAK

A konfliktus megnevezésére talán az angolszász irodalmakban találjuk a legváltozatosabb és sokszor helytelen megfogalmazásokat. Az amerikai és angol mentalitáshoz híven, ami legtöbb esetben a profitorientációra törekszik, a könyveik címeit, illetve a háború pontos megnevezését valami megrázó, felkavaró és figyelemfelkeltő szavakkal, szópárokkal, valamint mondatokkal írják körül. Éppen ezért a téma tanulmányozásánál (csakúgy, mint más témák tanulmányozásánál is) sok olyan íróval találkozunk, ahol az események megnevezési gyakran pontatlanok, annak ellenére is, hogy a történeteket többnyire pontosan és precízen írják le. Paul Shoup, James A. Schear, Edited by: Stephen J. Blank and Stephen J. Blank, *Yugoslavia's Wars: „The Problem from Hell”* című könyvük jól illusztrálja a fent említetteket. A könyv címe pontos magyar fordításban „Jugoszlávia háborúi: A probléma a pokolból”, rögvest egy tragédiára enged következtetni, ami nagyon figyelemfelkeltő, viszont a gond az, hogy aki nem ismeri Jugoszlávia történelmét arra is gondolhat, hogy egy harmadik országgal állt háborúban, nem pedig annak a tagországai álltak szemben egymással. A cím egy másik komoly hátránya, hogy első látásra, hallásra az olvasó nem tudja eldönteni, hogy egy jelentős történelmi eseményeket ábrázoló komoly műről, vagy egy kalandregényről van szó. Ugyanakkor az írók könyvükben nem pontosították a háború megnevezését, ők egyszerűen konfliktusnak nevezték az eseményeket, ami nagyon diplomatikus megoldás. Ellentétben S. J. Blank és társaival, voltak olyan angol ajkú író társaik is, akik némi könnyelműséggel, a Jugoszlávia szétesését követő háborúkat, egyszerűen jugoszláv polgárháborúnak nevezték (E. O’Ballance 1993, 1). O’Ballance nemcsak, hogy magát a konfliktust, a háborút hívta polgárháborúnak, de ez a megfogalmazás még az egyik könyve címéül⁴ is szolgált. Sajnos ez a megfogalmazás igen vitatott, mert nem egy államon belül folytak a harcok, hanem egy olyan volt állam köztársaságai közt, melyek kiváltak az anyaországból és külön-külön saját szuverén államot hoztak létre. Az online Szótár Plurális Társadalmaknak szerint, „A polgárháborút, mint az államhatáron belüli konf-

³ Narodna zastita Siska u Domovinskom ratu: 1991–1992 (A nemzet által védelmezett Sziszká a honvédő háborúban: 1991–1992).

⁴ Az író könyvének címe: *Civil War in Yugoslavia*, ami magyar fordításban nem más, mint Polgárháború Jugoszláviában.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

liktusformák egyik kategóriáját lehet meghatározni, elsősorban az általános lázadástól kell megkülönböztetni.” (Szótár Plurális Társadalmaknak 2014, Polgárháború), ami egyértelműen kizárja a valamikori jugoszláv köztársaságok közti konfliktust a polgárháború kategóriájából. További számtalan hasonló, enyhe túlzásokba eső, többnyire hiteles amerikai vagy angol íróktól származó könyvcímeket lehetne úgyszintén sorolni, mint például Christopher Bennett *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*⁵, vagy Susan L. Woodward *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*,⁶ de pillanatnyilag értelmetlen lenne sorolni a további túlzásokat, mert példáimmal csak utalni szerettem volna az angolszász irodalmak hibáira, mintsem kritizálni azokat.

MAGYAR IRODALMAK

Végül a magyar történészek és írók műveiből kiemelném Sokcsevits Dénes „A délszláv háború” című könyvét. A konfliktus meghatározásának és elnevezésének szempontjából is az egyik legrappansabban és talán a legpontosabban írja le, amikor az 1991–1995 közötti, egykori jugoszláv köztársaságok közötti háborúról ír. Nézve Európa térképét, valóban földrajzilag a szlávok legdélebbi (hazánkhoz való viszonyításával is ez tűnik a legpontosabbnak) népcsoportjai között történt a konfliktus, tehát száz százalékban helytálló a kifejezés, hogy délszláv háborúk. Ugyanakkor mindenképpen ki kellene egészíteni a konfliktus évével, mert a történelem során több egymás elleni harcot is folytattak ezek a szláv népek.

AZ EGYES IRODALMAK TARTALMI HITELESÉGE ÉS HOSSZA

A témakörrel kapcsolatos különböző irodalmak nemcsak az egyes történések definiálásában és címeiben térnek el egymástól, hanem azok tartalmában, morális értékrendjében, nyelvezetében és terjedelmében is. A legérdekesebb különbségek a szerb és a horvát irodalmak összehasonlításakor figyelhetők meg.

A szerb irodalmakra egyetemesen jellemző a rövidebb terjedelem és az egyszerű nyelvhasználat. Íróknál a hétköznapi fogalmazás talán Vuk Stefanovity Karadzsiynak köszönhető, aki leegyszerűsítette a szerb helyesírást és létrehozta az „Írj, ahogy beszélsz és olvasd, ahogy írsz”⁷ (V.S. Karadzsiy) szabályt. Ezt az írói egyszerűséget, nemcsak a témámmal összefüggő műveknél tapasztalhatjuk, de általánosságban elmondható, hogy a szerb írók a néphez, a nép nyelvén írnak.

A horvát írók már merőben másak, fogalmazásuk sokszor bonyolultabb, túlkomplikált és az idegen szavak használatánál is jóval merészebben bánnak. A művek tartalmának hitelességét egyik esetben sem tekinthetjük teljesen objektívnak, mert mindkét fél inkább a maga igazát és sérelmeit, mintsem a másik félnek okozott károkat latolgatja. Annak ellené-

⁵ *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*. magyar fordítása: Jugoszlávia véres összeomlása: okok, folyamatok és következmények.

⁶ *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Magyar fordítása: Tragédia a Balkánon: Káosz és feloszlata a hidegháború után.

⁷ Eredeti nyelven: „Piši kao što govoriš i čitaj kako je napisano.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

re, hogy a történészek szinte egyetemesen a szerbeket tartják a háború kitörésének fő okozóinak, nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy szerb oldalról is történtek ártatlan ember veszteségek (mészárlások) (Biljána Plavsity 1998, 51). Ezekről az esetekről az ő írók jóval kevesebbet írnak, mint horvát társaik a saját népük ellen elkövetett genocídiumairól. Csakúgy enyhe túlzások vehetők észre a horvát íróknál a népük ellen elkövetett sérelmekről és a horvát nép illetve a horvát haderő bátorságáról. Sokszor egy kívülálló, inkább propaganda könyvekként éli meg a horvát irodalmakat mintsem történelmi és hadtudományi művekként.

A háborúból „kimaradt”⁸ népek irodalmaiban, mint az angolszász és a magyar, a háborúban elkövetett gaztettek, embertelenségek és katonai manőverek szempontjából egy jóval objektívebb nézőpontot kaphatunk. Hiteleségük annyiban hiányos, hogy mint kívüllálók, legtöbb esetben csak nagy vonalakban ismerik az eseményeket, míg a szerb, horvát és bosnyák társaik közvetlen közéről. A politikai összeesküvéseket, színtalpak mögötti megbeszéléseket, politikai klánok, maffia beháborúit, már nem ismerik, így ezek a részek mind-mind kimaradtak vagy csak nagy vonalakban említettek.

Az angolszász íróknál ki kell hangsúlyoznom a művek terjedelmét, hiszem azok általában jóval terjedelmesebbek, mint a szerb vagy a magyar írások. Műveik átlagosan meghaladják a háromszáz oldalt.

Végül a konfliktus legpontosabb meghatározását, a magyar szakirodalomban találtam, ahol magát a konfliktust és a benne szereplő népcsoportokat is belefoglalta Sokcevićs (Sokcevićs 1996) és elnevezte délszláv háborúknak.

KÖVETKEZTETÉS

Egy adott témakör tanulmányozásánál, az objektívitas és a hiteleség érdekében, minden esetben ajánlatos több, ha csak lehetőség adódik rá, más-más oldalról, a szembenálló felek és a független irodalmárok műveibe egyaránt beleolvasni. Az emberi természetből adódóan, hajlamosak vagyunk saját sérelmeinket, hőstetteinket és előrejutásunkat előtérbe helyezni, míg az általunk elkövetett gaztetteket és kudarcokat elhallgatni. Éppen ezért olyan fontos a két szembenálló fél külön-külön véleményét és nézőpontját az esetről tanulmányozni, mert ezek ismeretében kaphatunk egy többé-kevésbé reális képet.

Annak ellenére, hogy az angolszász, illetve a magyar szakirodalom, úgymond pártatlan, a bennük található információ mélysége, sokkal felszínesebb, mint a szerb vagy a horvát. Természetesen ezen nem kell meglepődni, hiszen a háborúban részt vett helyi politikusok, újságírók illetve katonák könyvei rengeteg olyan információval szolgálnak, melyhez a nemzetközi média és a történészek nem, vagy csak komoly költségek⁹ árán juthatnának hozzá.

⁸ Természetesen ez sem teljesen igaz, hiszem csakúgy magyar, mint egyéb országok katonái is részt vettek a délszláv háborút követő békeműveletekben.

⁹ A költségeket nem feltétlenül anyagi javak formájában értem, hanem szellemi értelemben is. Mivel a legtöbb külföldi író és történész nem beszéli a helyiek nyelvét, ezért vagy csak akkor jut új információhoz, ha azt lefordítják, vagy ha egy fordítóval lefordíttatja azt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

A Jugoszlávia tragikus szétválását követő háborúról még nincs egy elfogadott egyetemes nemzetközi elnevezés, ezért a témakör iránt érdeklődőknek külön kuriózumként érdemes foglalkozni vele. A legérdekesebben a horvátok nevezték el a háborút, amikor honvédő háborúnak keresztelték a relatív hosszan elhúzódó konfliktust. Természetesen ez az elnevezés, erősen eltúlzott, hiszen a háborúban részt vett felek, egyaránt kivették részüket a többi fél területén történő „portyázásokból.” A horvát írókkal ellentétben szerb társaik, kifinomultabban és diplomatikusabban, csak háborúként írnak a konfliktusról.

Az angolszász irodalmak címei és a konfliktus megfogalmazása legtöbbször pontatlan és félrevezető, ami a profitorientált mentalitásukból következik. Az angol írók (kiadók) legtöbbször arra törekszik, hogy a könyvek címei, az olvasók számára, sokkolóak és feltűnőek legyenek, hogy megvegyék azokat.

Végül számomra a Sokcsevits Dénes (Sokcsevits Dénes 1996, 1) által megfogalmazott, a délszláv háborúk, elnevezés a legmértvadász, hiszen területileg és népcsoportilag is egyszerűen, de pontosan meghatározta azt.

Kulcsszavak: Délszláv háborúk, polgárháború, háború, agresszió, szerb, horvát, bosnyák, Jugoszlávia,

Key words: South Slavic War, Civil War, war, aggression, Serb, Croat, Bosnian, Yugoslavia

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Nagy Honvédő Háború (1972) Zrínyi Kiadó
2. Bilicic Bartol (2004) Narodna zastita Siska u Domovinskom ratu: 1991-1992. Zágráb ISBN: 953-98416-3-1
3. Biljana Plavsic (1998) Svedocim. Trioprint kiadó (Biljáná Plávsity (1998) Tanúk. Trioprint kiadó) ISBN 99938-753-2-5
4. Borislav Jovic (2014) Zasto bih cutao. Kiadó Novosti Beograd. ISBN-10: 8674462324 (Boriszláv Jóvity (2014) Miért hallgatnék. Kiadó Novosti Beograd. ISBN-10: 8674462324)
5. Christopher Bennett (1993) Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences. Nova Publications kiadó. ISBN 978-0946995912
6. Edgar O'Ballance (1993) Civil War in Yugoslavia. Nova Publications kiadó. ISBN 978-0946995912
7. Katonapszichológia 1,2,3. (2007) Szerkesztette: Zelimir Pavlina, Zoran Komar; Fordította: Rajnics János, Zrínyi Kiadó - Vojan Psihologija, (2000) Ministarstvo obrane Republike Hrvatske Uprava za naklandnistvo. Zagreb

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

8. Kurir (2014) Zašto bih ćutao: Borisav Jović izdao knjigu o raspadu SFRJ Bejelentkezés ideje: 2014.06.25 <http://www.kurir-info.rs/zasto-bih-cutao-borisav-jovic-izdao-knjigu-o-raspadu-sfrj-clanak-1193031>
9. Shoup, James A. Schear, Edited by: Stephen J. Blank and Stephen J. Blank, (2013) Yugoslavia's Wars: The Problem from Hell. CreateSpace Independent Publishing Platform kiadó. ISBN-13: 978-1482099317
10. Sokcsevits Dénes (1996) A Délszláv háborúk. Calibra kiadó. ISBN 963-686-403-9
11. Susan L. Woodward (1995) Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War. Brookings Institution Press kiadó. ISBN 978-0815795131
12. Szlavoljub Gyukics (2000) A Milosevics-klán. Athenaeum 2000 kiadó. ISBN 963 9261 56 4
13. Szótár Plurális Társadalmaknak (2014) Bejelentkezés ideje: 2014.05.05 <http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=63>
14. Zbrika knjiga o domovinskom ratu nacionalne i sveucilisne knjiznice u zagrebu. (2009) www.nsk.hr (A zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtár a honvédő háborúról szóló könyveinek gyűjteménye) ISBN 978-953-500-082-2